

11. Η ΑΛΤΗ & ΤΟ ΙΕΡΟ ΤΗΣ ΟΛΥΜΠΙΑΣ

i. Ολυμπία

«Ὅποιος ἐζήσε κάποτε μια ἀγρία χειμερινή καταιγίδα με εκτυφλωτικές αστραπές στον ουρανό της κοιλάδας του Αλφειού, ἢ τρόμαξε ἀπὸ ἓνα δυνατὸ κεραυνὸ μια αποπνικτικὴ καλοκαιριάτικη μέρα, δεν θὰ ἔχει κανένα λόγο ν' ἀπορεῖ, πὼς το πιο σημαντικό ἱερό του κεραυνοσειστή Διός, του πατέρα των θεῶν, βρίσκεται σ' αὐτὴν την ἀπόμακρη περιοχὴ της δυτικῆς Πελοποννήσου». Klaus Hermann: “Ὀλυμπία. Το Ἱερό & οἱ Ἀγώνες. Το Σῶμα & το Πνεύμα”.

Ὁ επισκέπτης της δυτικῆς Πελοποννήσου ἀφοῦ διασχίσει την κοιλάδα του Αλφειοῦ, βρίσκεται στην ατμόσφαιρα της ἀρχαίας Ολυμπίας, και ἀμέσως νιώσει ὅτι μεταφέρεται και ζει στο πνεύμα του ἀρχαίου κάλους των Ολυμπιακῶν Ἀγῶνων. Το Ἱερό της Ολυμπίας με τη ζωηρὴ του ἀνθηση ἦταν ο ἰσχυρὸς συνδετικὸς κρίκος ἀνάμεσα στις πόλεις-κράτη της Μεγάλης Ἑλλάδας και τις ἀποικίες της Δύσης.

Ἡ Ολυμπία συνδέεται σταθερὰ και με την Ανατολή. Ὁ Πέλοπας, ο πρῶτος μονάρχης της περιοχῆς ἐφθάσε ἀπὸ τη Φρυγία –ἀναφέρει μια παράδοση– και ἔδωσε το ὄνομά του στο ‘νησί’ που ὡς τότε λεγόταν Ἀπία, δηλαδή στην Πέλοπος νῆσο, την Πελοπόννησο.

Το Ἱερό ἀπλώνεται στους νοτιοδυτικὸς πρόποδες του Κρονίου, του πευκοσκεπασμένου λόφου και ἀνάμεσα στο δροσερὸ Αλφειὸ και στον παραπῶταμο Κλάδεο, που συμβάλλει ἐκεῖ. Στο γύρω χώρο υπήρχε οἰκισμὸς με ἀδιάκοπη δραστηριότητα ἀπὸ την Πρωτοελλαδικὴ ὡς την Ὑστεροελλαδικὴ ἐποχὴ, γύρω στο 2800-1100 π.Χ., ὅπως ἀποδεικνύουν τα ἀψιδωτά και ὀρθογώνια κτήρια και οἱ τάφοι, που ἀνακαλύφθηκαν στο χώρο του Ἱεροῦ και του νέου Μουσείου.

Με τη λατρεία του Πέλοπα και της Ἱπποδάμειας φαίνεται πὼς ἀρχισε και ἡ θρησκευτικὴ δραστηριότητα του χώρου του Ἱεροῦ. Στο λίθινο κρηπίδωμα του τύμβου του Πέλοπα βρέθηκαν εἰδώλια ἵππων και ἠνιόχων, που δείχνουν ὅτι στο χώρο υπήρχαν θρησκευτικὲς λατρεῖες και ἀθλητικοὶ ἀγῶνες κατὰ την ὕστερη μυκηναϊκὴ ἐποχὴ.

Στους νότιους πρόποδες του λόφου Κρονίου βρέθηκαν τα προϊστορικὰ εὐρήματα, που φανερώνουν τη λατρεία του Κρόνου, της Ρέας, της Γαίας, της Θέμιδος και του Ἰδαίου Ἡρακλή, σε ἀρκετὰ παλαιότερη ἐποχὴ.

Στη γεωμετρικὴ και την πρῶιμη ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ, στο τέλος του 7^{ου} π.Χ. αἰῶνα, το ἱερό ἄλσος της Ολυμπίας, ἡ Ἄλτις, ἦταν ἓνα φυσικὸ καταφύγιο γεμάτο πλατάνια, ἀγριελιές, λεύκες, πεύκα και βελανιδιές. Ἦταν περικλεισμένο ἀπὸ χαμηλὸ φράχτη ἢ περίβολο. Ἐίχε λίγα κτίσματα, βωμοὺς των θεῶν και τα πρῶτα ἠρώα του Πέλοπα και της Ἱπποδάμειας. Σε ἀφθονία



ήταν η ιερή αγριελιά, κατάλοιπο της λατρείας του δένδρου, που κατά το μύθο έφερε ο Ίδαίος Ηρακλής από τις υπερβόρειες χώρες και φύτεψε στις άνυδρες περιοχές του Ιερού.

Από την πρώιμη αρχαϊκή περίοδο, στις δραστηριότητες του Ιερού συμμετέχει ο Ελληνισμός της κυρίως Ελλάδας, των αποικιών της Μεσογείου και του Εύξεινου πόντου. Η σπουδαιότητά του αυξάνεται συνεχώς και διακοσμείται από τα μνημειώδη κτήρια που οικοδομούνται σιγά σιγά ώς το τέλος του 4^{ου} π.Χ. αιώνα, που το Ιερό αποκτά μια αρχιτεκτονικά οργανωμένη διάρθρωση του χώρου. Οι νέοι τρόποι ζωής και οι ιστορικές ανάγκες μετατρέπουν την αρχιτεκτονική στα ελληνιστικά και ρωμαϊκά χρόνια.

Τις πρώτες έρευνες για την ανασκαφή των μνημείων της Ολυμπίας, έκανε το Μάιο του 1829 και για ένα χρόνο η γαλλική αποστολή *‘Expidition Scientifique de Morie’*, με τον Abel Blouet. Τα ευρήματα από τον οπισθόδομο και τα τμήματα από τις μετόπες του πρόναου του ναού του Δία, μεταφέρθηκαν τότε στο Μουσείο του Λούβρου, όπου κι εκτίθενται. Τις συστηματικές ανασκαφές στο Ιερό άρχισε το 1875 η Γερμανική Αρχαιολογική Σχολή, αποκαλύπτοντας τους αρχαιολογικούς θησαυρούς της Ολυμπίας.

Σήμερα, στο ιερό δάσος της Άλτης υπάρχουν τα ερείπια του ναού της Ήρας και του Δία και πολλών άλλων αρχαίων μνημείων και ιερών. Απ’ αυτόν τον ιερό χώρο της Ολυμπίας και ακριβώς μπροστά από το ναό της Ήρας παραλαμβάνεται η Ιερή Φλόγα, που μεταφέρεται στη χώρα και ανάβει στον αγωνιστικό χώρο της πόλης, όπου διεξάγονται οι Ολυμπιακοί, οι Παραολυμπιακοί και οι Χειμερινοί Ολυμπιακοί Αγώνες.

Στον ιερό χώρο και έξω απ’ αυτόν, ο επισκέπτης βρίσκει σήμερα ανάμεσα στα ερείπια των μνημείων και βλέπει νοερά τα Ηρώα-τύμβους του Πέλοπα και της Ιπποδάμειας, το Εργαστήριο του Φειδία, όπου βρέθηκε το κύπελλο, που ξεδιψούσε τον καλλιτέχνη, με την επιγραφή: «είμαι του Φειδία», τα υπολείμματα του Λεωνιδάιου, που ήταν ξενώνας για τους επισκέπτες, το δωρικό ναό του Δία του 465-450 π.Χ., το Βουλευτήριο, το Βωμό του Δία, το Ολυμπιακό Στάδιο, το Μητρώο, την εξέδρα του Ηρώδου του Αττικού, το ναό της Ήρας του 8^{ου} π.Χ. αιώνα, το Πελόπειο, το υπαίθριο Ιερό του Πέλοπα, το Ιερό του Φιλίππου της Μακεδονίας, καθώς και το Πρυτανείο, που ήταν η διοικητική έδρα της Ολυμπίας και των Αγώνων.

Κατά τη διάρκεια των αρχαίων Ολυμπιακών Αγώνων οι πολυάριθμοι επισκέπτες του Ιερού πρόσφεραν ποικίλα αναθήματα στους θεούς, πολλά από τα οποία είχαν σχέση με τους αγώνες και με τους νικητές τους. Μια συλλογή από εκείνα τα ανεκτίμητα αναθήματα εκτίθεται σήμερα στην ειδική αίθουσα των Ολυμπιακών Αγώνων του Μουσείου της Ολυμπίας.

Γυρίζουμε πίσω στο χρόνο καθώς αντικρίζουμε εκείνους τους θησαυρούς στις αίθουσες του Αρχαιολογικού Μουσείου της Αρχαίας Ολυμπίας,

και βλέπουμε νοερά τους αρχαίους αθλητές και τους Ολυμπιονίκες να πηδούν με τη βοήθεια των αλτήρων τους, να ρίχνουν αυτούς εδώ τους δίσκους, να χρησιμοποιούν αυτές εδώ τις ίδιες σπλεγγίδες, που τώρα κρεμασμένες μάς μιλούν για το πώς καθάριζαν τα ιδρωμένα καλλίγραμμα και σκληρά ασκημένα ολυμπιακά σώματα των αρχαίων αθλητών.

Οι δε τρίποδες, τα χάλκινα αναθήματα και τα λίθινα αφιερώματα των προσκυνητών του Ιερού της Άλτης, μας μεταφέρουν ζωντανά στην ατμόσφαιρα των Αρχαίων «Ολυμπίων». Στο Μουσείο της Ολυμπίας βρίσκονται πολλά αριστουργήματα της αρχαίας τέχνης, όπως ο «Ερμής του Πραξιτέλους» και η «Νίκη του Παιωνίου», καθώς και πολλά αξιόλογα χάλκινα ευρήματα.

Κατά την ύστερη κλασική περίοδο η Ηλεία περνά σε συγκρούσεις με τους γείτονές της και σε εσωτερικές ταραχές. Η οικοδομική δραστηριότητα του Ιερού προχωρεί στην οριστική μορφή της αρχιτεκτονικής του διάρθρωσης, με την εισαγωγή του ανάλαφρου ιωνικού και κορινθιακού ρυθμού στην Ολυμπία.

ii. Η Άλτη και τα Μνημεία της Ολυμπίας

Εσωτερικά του περιβόλου υπήρχαν οι ναοί και τα κτήρια, που είχαν σχέση με τη θρησκευτική λατρεία των αρχαίων Ελλήνων, ενώ εξωτερικά ήταν χτισμένα τα βοηθητικά κτήρια, οι κατοικίες των ιερέων, τα λουτρά, οι ξενώνες, το γυμνάσιο, η παλαίστρα και άλλα.

1. Στους πρόποδες του λόφου Κρονίου, στο ιερότερο σημείο της Άλτης υψώνεται ο «Ναός τῆς Ἡρας», που κατασκευάστηκε στα τέλη του 7^{ου} π.Χ. αιώνα και αποτελεί ένα από τα παλαιότερα παραδείγματα ναού μνημειακών διαστάσεων στην ελληνική αρχιτεκτονική. Είναι παραλληλόγραμμος ναός, δωρικού ρυθμού με βαριές αναλογίες, που κτίστηκε αρχικά μόνο με πρόναο, το 650 π.Χ., ενώ το 600 π.Χ. διευρύνθηκε με τον οπισθόδομο και πτερό. Ίσως το Ηραίο να κτίστηκε ενιαία το 600 π.Χ. Είναι από τους αρχαιότερους ναούς της Ελλάδας. Το κατώτερο μέρος του ναού με τους τεράστιους ορθοστάτες του σηκού, που σώζεται, είναι κατασκευασμένο από ντόπιο «κογχύτη λίθο», απολιθωμένα κογχύλια. Στη στέγη του ο ναός είχε πηλίνα κεραμίδια. Οι κίονες αρχικά ήταν ξύλινοι και αντικαταστάθηκαν βαθμιαία με λίθινους σε διάστημα πολλών αιώνων. Η αντικατάσταση του κάθε κίονα γινόταν κάθε φορά στο ρυθμό της εποχής του. Στο σύνολό τους οι κίονες δείχνουν την εξέλιξη του δωρικού κίονα από την αρχαϊκή ως τη ρωμαϊκή εποχή, κυρίως στο κιονόκρανο. Στο βάθος του σηκού σώζεται το βάθρο πάνω στο οποίο υπήρχαν τα αγάλματα του Διός και της Ἡρας.

2. Δυτικά της Άλτης, κοντά στον Κλάδεο ποταμό υπάρχει η «Παλαίστρα», που οικοδομήθηκε κατά τον 3^ο π.Χ. αιώνα για την άσκηση στην πάλη, την πυγμή και το άλμα. Είχε τετράγωνο σχήμα διαστάσεων 66,35 x 66,75μ.



περίπου, με περίστυλη αυλή γύρω από την οποία ήταν στεγασμένοι χώροι για αποδυτήρια, «ελαιοθέσιον», «κονιστήριον», λουτρά και αίθουσες διδασκαλίας με πάγκους.

3. Προς τα βόρεια της «Παλαιίστρας» και δίπλα της ήταν το «Γυμνάσιο», που κτίστηκε το 2^ο π.Χ. αιώνα. Ήταν ορθογώνιο κτίσμα περικλειστο, διαστάσεων 120μ x 220μ. Εσωτερικά υπήρχε ευρύχωρη αυλή στη μέση και ολόγυρά της στοές και στις τέσσερις πλευρές. Εδώ γινόταν η προπόνηση των αθλητών στα αγωνίσματα του ακόντιου, του δίσκου και του δρόμου. Κτίστηκε στον πρώιμο 2^ο π.Χ. αιώνα.

4. Αργότερα, στο φυσικό εξώστη της πλαγιάς του Κρονίου αρχίζουν να ανεγείρονται οι «Θησαυροί», οι μεγαρόσχημοι ναΐσκοι, αφιερώματα κυρίως των ελληνικών πόλεων των αποικιών: «Θησαυροί» Μεγαρέων, Σικυωνίων, Γελών, Συρακουσίων, Σελινουντίων, καθώς και των Μεταποντίων του Βυζαντίου. Ο Πausanίας αναφέρει τα ονόματα δέκα «Θησαυρών». Σ' αυτούς φυλάσσονταν τα πολύτιμα αφιερώματα των πόλεων.

5. Το «Πελόπειον», το τέμενος του Πέλοπα ανακαινίζεται κατά τον 6^ο π.Χ. αιώνα. Ο περίβολός του παίρνει τότε σχήμα πενταγώνου και αποκτά πρόπυλο, που ήταν η έδρα των Πρυτάνεων, των αξιωματούχων του Ιερού.

6. Το «Πρυτανείον» χρονολογείται στις αρχές του 5^{ου} π.Χ. αιώνα και βρίσκεται στη γωνία της Άλτης.

7. Σε ιδιαίτερο χώρο του «Πρυτανείου» στεγαζόταν η «Ιερή Εστία» με το «άσβεστο πυρ».

8. Ο «Μεγάλος Βωμός του Διός» υψωνόταν στα νοτιοανατολικά του ναού της Ήρας. Με την πάροδο του χρόνου είχε διαμορφωθεί σε λοφίσκο από την τέφρα των θυσιών και της «Εστίας του Πρυτανείου». Ο Ξενοφών αναφέρει την ύπαρξη του θεάτρου, πιθανόν σ' αυτό το χώρο μπροστά από το «Μεγάλο Βωμό του Διός». Ονομαζόταν δε έτσι, από τη θεά που πρόσφερε προς το «Βωμό».

9. Κατά το πρώτο μισό του 5^{ου} π.Χ. αιώνα, ίσως λίγο ανατολικότερα διαμορφώνεται το «Στάδιο» με στίβο σε βαθύτερο επίπεδο και με τις πλαγιές των μακρών πλευρών του «Σταδίου» δύο κανονικά πρηνή. Ο στίβος έχει μήκος 212,54μ. και πλάτος 28,50μ. Στο νότιο πρηνές του «Σταδίου» ήταν η λίθινη εξέδρα των Ελλανοδικών και απέναντι ήταν ο βωμός της Δήμητρας Χαμύνης. Το «Στάδιο» είχε χωρητικότητα 45.000 θεατών. Κατά το τέλος του 5^{ου} π.Χ. αιώνα διαπλατώνεται ανατολικότερα κατά 82μ. και βορειότερα κατά 7μ., και τώρα κλείνεται στη στενή δυτική πλευρά του.

10. Κατά ή τα μέσα 4^{ου} π.Χ. αιώνα κτίζεται στη δυτική αυτή θέση η «Στοά τῆς Ἠχοῦς» ή «Ἐπταήχου», όπως ονομάζεται, γιατί μέσα σ' αυτήν επαναλαμβάνεται ο ήχος επτά φορές. Αυτή η Στοά χώρισε οριστικά το Ιερό από το Στάδιο. Το Στάδιο πλέον αλλάζει μορφή και χαρακτήρα, αφού δια-

χωρίζεται ἀπὸ το Ἱερό στη θέση που εἶναι σήμερα. Λέγεται δε και «Ποικίλη», ἀπὸ τις ποικίλες τοιχογραφίες που κοσμούσαν το εσωτερικὸ της. Περιλάμβανε δύο κιονοστοιχίες: την ἐξωτερικὴ δωρικοῦ ρυθμοῦ και την εσωτερικὴ, ἴσως, κορινθιακοῦ ρυθμοῦ. Στο βάθος εἶχε δωμάτια. Την ἴδια εποχὴ χωρίζεται το Ἱερό ἀπὸ τα βοηθητικὰ κτίσματα με μνημειώδη πώρινο περίβολο με πέντε πύλες, τρεῖς στη δυτικὴ πλευρὰ και δύο στη νότια.

11. Στην ελληνιστικὴ εποχὴ το Στάδιο συνδέθηκε στη βορειοδυτικὴ γωνία του με το Ἱερό, με τον καμαρωτὸ διάδρομο, την «Κρυπτὴ», που στα δυτικὰ του εἶχε πύλη με κορινθιακοὺς κίονες. Κοντὰ στο Στάδιο υπήρχαν πολλὰ πηγάδια για την ὑδρευση των χιλιάδων επισκεπτῶν κατὰ τις ἡμέρες των αγῶνων.

12. Ο «Ἰππόδρομος» εἶχε μήκος τεσσάρων σταδίων, περίπου δηλ. 780μ. και πλάτος 320μ. Βρισκόταν στα νότια του Σταδίου. Ο τρόπος του ξεκινήματος, της «ἰππάφησης», κατὰ τους αγῶνες των ἰπέων και των αρματοδρομιῶν ρυθμιζόταν με μηχανισμό. Στα βόρεια του «δρόμου» του Ἰπποδρόμου διαμορφώθηκε μικρὸ ὑψωμα του εδάφους σε κανονικὰ ἐπικλινές ἐπίπεδο, για τους θεατές.

13. Ο Ἰππόδρομος προς τα δυτικὰ ἐκκλίνει με τὴ «Στοὰ τοῦ Ἀγνάπτου».

14. Νοτιοανατολικά του Ἰπποδρόμου υπήρχε ο στρογγυλὸς «Βωμὸς τοῦ Ταράξιππου», που ἦταν το φόβητρο των ἀλόγων.

15. Τέλος, στα μέσα του 6^{ου} π.Χ. αἰῶνα κτίστηκε το νοτιότερο ἀπὸ τα δύο κτήρια του «Βουλευτηρίου». Εἶχε ὀρθογώνιο σχῆμα με ἀψιδωτὴ τη μια ἀπὸ τις δύο στενές πλευρές του, συνέχεια των προϊστορικῶν κτισμάτων της Ἀλτης. Κατὰ τον 5^ο π.Χ. αἰῶνα προστίθεται βοριότερα και το δεύτερο ὅμοιο ἀψιδωτὸ κτίσμα και το ἐνδιάμεσὸ τους τετράγωνο, στο κέντρο του οἴου υπήρχε ο «Βωμὸς του Ορκίου Διός».

16. Ο «Βωμὸς τοῦ Ὀρκίου Διός» ἦταν το σημεῖο ὅπου ἐγγράφονταν και ἔδιναν οἱ ἀθλητές το νόμιμο ὄρκο τους πριν τους Ὀλυμπιακοὺς Αγῶνες. Εκείνα τα τρία κτίσματα, τα δύο ἀψιδωτὰ και ο βωμὸς, συνδέθηκαν με ἰωνικὴ στοὰ κατὰ μήκος της ανατολικῆς τους πλευρὰς.

17. Κατὰ τον 5^ο π.Χ. αἰῶνα το Ἱερό φτάνει στην πιο μεγάλη του ακμὴ, δόξα και πλοῦτο με το σημαντικότερο οικοδόμημά του, που ἦταν ο «Ναὸς τοῦ Διός» στο κέντρο της Ἀλτης. Ἄρχισε να κτίζεται το 470 π.Χ. περίπου και τελείωσε το 456 π.Χ. Ὑπήρξε ο μεγαλύτερος δωρικοῦ ρυθμοῦ ναὸς της Πελοποννήσου, ἔργο του Ἡλείου ἀρχιτέκτονα Λίβωνος, ἦταν περίπτερος και υπήρξε ο «κανὼν» της δωρικῆς ναοδομίας.

Ο ναὸς ἀποτελεῖται ἀπὸ τον πρόναο, τον οπισθόδομο και τον κυρίως ναὸ, που περικλεινόταν μερικῶς ἀπὸ τοίχο. Ο ναὸς εσωτερικά χωριζόταν σε τρεῖς πτέρυγες με δύο σειρές λεπτῶν κολόνων και σε δύο ορόφους.

Οἱ μαρμάρινες συνθέσεις των αετωμάτων στην ανατολικὴ πλευρὰ πα-



ριστάνουν τον αγώνα της αρματοδρομίας του Οινόμαου και του Πέλοπα, με κυρίαρχη τη μορφή του Δία. Στη δυτική πλευρά εικονίζεται η σύγκρουση των Λαπιθών και των Κενταύρων κατά το γάμο του Πειρίθου και της Ιπποδάμειας, με κεντρική μορφή τον Απόλλωνα. Οι δώδεκα μετόπες του ναού, έξι πάνω από την είσοδο του πρόναου και έξι πάνω από την είσοδο του οπισθόδομου, εικονίζουν τους «Δώδεκα Ἄθλους του Ηρακλέους». Αυτά τα γλυπτά σήμερα –κατά το δυνατόν αποκαταστημένα– είναι τα αντιπροσωπευτικότερα δείγματα της ελληνικής τέχνης. ὄντας δε στο ίδιο επίπεδο με τον αρχαιότερο ναό της Ἡρας, ο ναός του Διός δέσποζε στο Ιερό με τις μεγάλες του διαστάσεις, τους ογκολιθικούς κίονες του πετρύου του και τα θαυμάσια αετώματα με τις γλυπτές συνθέσεις του αυστηρού δωρικού ρυθμού. Οι κεντρικές μορφές των αετωμάτων ήταν ο Ζευς και ο Απόλλων.

18. Στο ανατολικό αέτωμα του ναού του Δία, ως κεντρικό ακρωτήριο στήθηκε η επίχρυση Νίκη, έργο του Παιωνίου, που φάνταζε να κατέχεται απ τον ουρανό. Τα πλάγια ακρωτήριά του ήταν δύο επίχρυσοι «Λέβητες».

19. Νοερά διασχίζουμε τον πρόναο του αρχαίου ναού του Διός και εισχωρούμε στον τρίκλιτο σηκό, όπου αντικρίζουμε το μεγαλόπρεπο χρυσελεφάντινο «Άγαλμα του Διός», ένα από τα «Επτά Θαύματα» του αρχαίου κόσμου. Γύρω στο 430 π.Χ. τοποθετήθηκε στο βάθος του σηκού το χρυσελεφάντινο «Άγαλμα του Διός», καθισμένο σε θρόνο, έργο του Φειδία. Ο Πausανίας περιγράφει το άγαλμα αυτό με μεγάλη λεπτομέρεια. Το γιγάντιο άγαλμα είχε ύψος 12μ. και απεικόνιζε τον κυρίαρχο του κόσμου Δία, καθιστό στο θρόνο του, με το σκήπτρο στο αριστερό του χέρι και μια φτερωτή Νίκη στο δεξί του χέρι. Αντίγραφα του σώζονται κυρίως σε ηλειακά νομίσματα. Ο θρόνος του πατέρα των θεών, Δία και το βάθρο του ήταν κοσμημένα με μυθικές παραστάσεις θεών, αλλά και δαιμόνων και ηρώων από χρυσό, έβενο και πλούσιους πολύτιμους λίθους.

20. Στο ειδικό «Έργαστήριο του Φειδία», στα δυτικά του ναού, κατασκευάστηκε το χρυσελεφάντινο «Άγαλμα του Διός». Μέσα και γύρω από το χώρο του εργαστηρίου βρέθηκαν πολλά εργαλεία, γυάλινα κοσμήματα, πήλινες μήτρες, ψήγματα χρυσού και άλλα αντικείμενα σχετικά με την εργασία του καλλιτέχνη, από τα οποία οι αρχαιολόγοι χρονολόγησαν το χρυσελεφάντινο «Άγαλμα του Διός».

21. Πιο δυτικά, προς το δροσερό Αλφειό και στον παραπόταμο Κλάδεο, που συμβάλλει εκεί, κτίζονται κατά τον 5^ο π.Χ. αιώνα τα «Λουτρά» και το «Κολυμβητήριο». Γύρω στο 300 π.Χ. τα «Λουτρά» διευρύνονται και το 100π.Χ. γίνονται θερμαινόμενα. Στα ρωμαϊκά χρόνια αυτά αντικαταστήθηκαν από τις «Θέρμες» σε πολλά μέρη του Ιερού.

22. Στις αρχές του 4^{ου} π.Χ. αιώνα κτίζεται μπροστά στον εξώστη των

«Θησαυρών» το «Μητρῶον», ο ναός της Κυβέλης, της μητέρας των θεών. Από τον περίπτερο αυτό δωρικό ναό σώζεται μέχρι σήμερα ο στυλοβάτης και τμήματα του λίθινου «θριγκού», του ακρότοιχου. Από την εποχή του Αυγούστου το «Μητρῶον» χρησιμοποιήθηκε ως χώρος λατρείας των Ρωμαίων αυτοκρατόρων, πολλοί ανδριάντες των οποίων είχαν στηθεί μέσα στο ναό. Ο χώρος της μητέρας των θεών τους στέγαζε τους φιλόξενα.

23. Οι δεκαέξι βάσεις χάλκινων αγαλμάτων του Διός, των «Ζανῶν», σώζονται σήμερα κατά μήκος του εξώστη των «Θησαυρών», μεταξύ του «Μητρῶου» και του «Σταδίου».

24. Το «Φιλιππειον» ήταν κι αυτό κυκλικό περίπτερο οικοδόμημα, που άρχισε να κτίζεται το 338 π.Χ. από τον Φίλιππο Β', μετά τη μάχη της Χαίρωνειας και τελείωσε από το γιό του Μέγα Αλέξανδρο, βρισκόταν δε νότια του οικοδομήματος του «Πρυτανείου». Ψωνόταν πάνω σε μαρμάρινη βαθμιδωτή κρηπίδα, που σώζεται κατά μεγάλο μέρος και περιβαλόταν από ιωνική κιονοστοιχία. Κορινθιακά ημικίονα διάρθρωσαν εσωτερικά τον τοίχο του κυκλικού σηκού, στο βάθος του οποίου και απέναντι από την είσοδο ήταν στημένοι πάνω σε ημικυκλικό βάθρο πέντε ανδριάντες: του Μεγάλου Αλεξάνδρου, των γονέων και των προγόνων του. Αυτοί οι ανδριάντες, έργα του Λεωχάρους, ήταν χρυσελεφάντινοι. Εδώ είναι ο χώρος, όπου ελληνιστική λαμπρύνεται η ηρωποιημένη ελληνιστική «Μακεδονική Δυναστεία».

25. Στο δυτικό τμήμα του Ιερού, νοτιοανατολικά του «Εργαστηρίου του Φειδία» κτίζεται κατά το 330 π.Χ. ο ξενώνας, το «Λεωνίδαίον», που έχει το όνομα του δωρητή και αρχιτέκτονα Λεωνίδα από τη Νάξο. Είχε και από τις τέσσερις πλευρές του δωμάτια, που έβλεπαν εσωτερικά σε περίστυλη αυλή με δωρικούς κίονες. Εξωτερικά το κτήριο περιβαλόταν από ιωνική κιονοστοιχία. Ήταν κατάλυμα επισήμων ξένων και επιφανών επισκεπτών και αργότερα των Ρωμαίων αξιωματούχων.

Κατά την ελληνιστική εποχή, 3^ο-1^ο π.Χ. αιώνα, γίνονται εργασίες συντήρησης εξαιτίας των συχνών ισχυρών σεισμών. Έξω από την Άλτη συνεχίστηκε η οικοδομική δραστηριότητα για την κατάλληλη άσκηση των αθλητών και την άνετη διαμονή των επισκεπτών.

26. Η εικόνα της Ολυμπίας συμπληρώνεται από τις χιλιάδες των «βωμών και αγαλμάτων» των θεών, των δαιμόνων και των ηρώων, καθώς και απ' τους «ανδριάντες» των ολυμπιονικών, των βασιλέων και των στρατηγών, έργων των πιο ονομαστών καλλιτεχνών όλης της αρχαιότητας.

27. Το 160 μ.Χ. ο Ηρώδης ο Αττικός κτίζει το «Ύδραγωγείο». Τα νερά μιας πλούσιας πηγής σε απόσταση τεσσάρων χιλιομέτρων από την Ολυμπία, συγκεντρώνονται σε μια μεγάλη δεξαμενή, το «Νυμφαίο» ή «Εξέδρα». Το οικοδόμημα έχει σχήμα ημικυκλικό, με δύο στρογγυλούς ναϊσκους εμπρός στις δύο άκρες του. Οι τοίχοι του είχαν επένδυση από πο-



λύχρωμα μάρμαρα. Πάνω στον ημικυκλικό τοίχο και μέσα στις κόγχες που διάρθρωσαν το μέτωπο των τοιχομάτων, ήταν τοποθετημένοι είκοσι ανδριάντες: του Αντωνίου Πίου και της οικογένειάς του, καθώς και της οικογένειας του Ηρώδου του Αττικού. Δύο χώροι σε διαφορετικά επίπεδα, προς τον ημικυκλικό τοίχο ο ένας και ο άλλος χαμηλότερα, ανάμεσα στους δύο ναΐσκους, ήταν διαμορφωμένοι σε δεξαμενές. Το νερό κατέληγε στην υψηλότερη ημικυκλική δεξαμενή και από εκεί κυλούσε στη χαμηλότερη ορθογώνια δεξαμενή και διοχετευόταν ύστερα με πυκνό δίκτυο αγωγών σε όλο το Ιερό.

Το 146 π.Χ., μετά τη συντριβή των Ελλήνων στον Ισθμό, ο Ρωμαίος ύπατος Μόμμιος αφιερώνει στην Ολυμπία είκοσι μία επιχρυσωμένες ασπίδες, που στερεώνονται στις μετόπες του ναού του Διός. Αντίθετα, το 85 π.Χ. ο Σύλλας, Ρωμαίος στρατηγός και πολιτικός (138-78 π.Χ.), λεηλατεί τους θησαυρούς του Ιερού, όπως έκανε και με αυτούς της Επιδαύρου και των Δελφών, για να εξασφαλίσει τους πόρους για τον πόλεμο κατά του Μιθριδάτη, του βασιλιά του Πόντου.

Ο Σύλλας αποφάσισε να μεταφέρει τους Ολυμπιακούς Αγώνες στη Ρώμη και οργάνωσε εκεί τα 175^α Ολύμπια, το 80 π.Χ., περίπου ένα χρόνο πριν το θάνατό του. Από τότε η Ολυμπία θα περιπέσει σε παρακμή μέχρι το 31 π.Χ., οπότε θα αναλάβει και πάλι στην εποχή του Αυγούστου. Οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες δείχνουν το ενδιαφέρον τους για το Ιερό και τους Ολυμπιακούς αγώνες στα πλαίσια του πολιτικού τους προγράμματος στον ελληνικό χώρο.

28. Κατά την εποχή του Νέρωνος ο χώρος της Άλτης διευρύνεται και κτίζεται νέος περίβολος. Είναι η εποχή που κτίζονται οι «Θέρμες» δυτικά των ελληνικών λουτρών, άλλες βόρεια του «Πρυτανείου» και αργότερα άλλες βορειοανατολικά της έπαυλης του Νέρωνος, ενώ οι επόμενες δυτικά του «Βουλευτηρίου». Νέο ξενοδοχείο οικοδομείται δυτικά του «Εργαστηρίου του Φειδία».

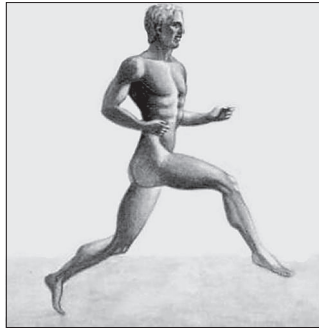
Η πρώτη καταστροφή των μνημείων της Ολυμπίας άρχισε το 267 μ.Χ., την εποχή των επιδρομών των Ερούλων, οι οποίοι, τελικά, δεν έφθασαν ως το Ιερό. Κατασκευάστηκε ένα τείχος για την προστασία των πολύτιμων θησαυρών και κυρίως του χρυσελεφάντινου «Αγάλματος του Δία». Για την κατασκευή του τείχους αυτού χρησιμοποιήθηκαν τα υλικά πολλών κτισμάτων, τα οποία κατεδαφίστηκαν για το σκοπό αυτό. Έμεινε μόνο ο ναός της Ήρας. Σ' αυτή τη μορφή του το Ιερό και καθώς ο μαρασμός του συνεχώς μεγάλωνε, έφθασε ως το τέλος της λειτουργίας του, το 393 μ.Χ., με το διάταγμα του Μ. Θεοδοσίου Α' για την κατάργηση των Ολυμπιακών Αγώνων και την απαγόρευση της λειτουργίας των ειδωλολατρικών Ιερών.

Το 426 μ.Χ., με άλλο διάταγμα του Θεοδοσίου Β' ακολούθησε η κατα-

στροφή των μνημείων της Ἄλτης, που συμπληρώθηκε και από δύο ισχυρότατους σεισμούς, το 522 μ.Χ. και το 551 μ.Χ.

29. Γύρω στο 300 π.Χ. διευρύνονται τα «Λουτρά» και αφού το 100 π.Χ. αυτά είχαν γίνει θερμαινόμενα, στα αργότερα ρωμαϊκά χρόνια αντικαταστήθηκαν από τις «Θέρμες» σε πολλά μέρη του Ιερού.

30. Κατά τον 5^ο με 6^ο μ.Χ. αιώνα εγκαθίσταται στην Ολυμπία μικρός οικισμός χριστιανών και το «Εργαστήριο του Φειδία», το μόνο από τα κτίσματα που είχε απομείνει, διαμορφώνεται σε «Βασιλική Χριστιανική Εκκλησία». Ο Κρόνιος λόφος είχε αποψιλωθεί και οι πλημμύρες του Ἀλφειού και του Κλάδεου, καθώς και οι κατολισθήσεις των χωμάτων του αμμουδερού Κρονίου λόφου κάλυψαν, τελικά, ολόκληρο το χώρο του Ιερού με επιχωμάτωση που έφθανε τα επτά μέτρα. Ο δε Κλάδεος, που τότε άλλαξε κοίτη, αφού πλησίασε το Ιερό παρέσυρε πολλά από τα κτήρια του δυτικού τμήματός του.



7

7 Δρομέας του αρχαίου αγωνίσματος «Ἴππιου», που αντιστοιχεί στα σημερινά 800 μέτρα.